

Verantwoord geloof

Verantwoord geloof

Handboek Christelijke Apologetiek

onder redactie van

prof. dr. H.A. Bakker

dr. M.J. Kater

dr. W. van Vlastuin

Brevier

© 2014 Brevier uitgeverij – Kampen
www.brevieruitgeverij.nl

Omslagontwerp: Garage
Opmaak binnenwerk: Stampwerk

ISBN 9789491583094
NUR 705

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Verantwoording

Henk Bakker, Maarten Kater en Wim van Vlastuin

Wanneer u dit leest, hebt u een handboek ter hand genomen. Dat schept verwachtingen. In een handboek wordt immers de stand van zaken binnen een bepaalde (deel)wetenschap op een handzame manier weergegeven. Zo zijn er vele handboeken in omloop op allerlei gebieden, ook binnen de theologische wetenschap. Te denken is aan handboeken dogmatiek, geschiedenis, pastoraat en spiritualiteit. In dit geval gaat het om een handboek *apologetiek*. Dat was er nog niet in ons taalgebied en het leek ons als redactie nuttig en nodig dat het wel zou verschijnen. Nuttig, omdat het in een lacune voorziet en als overzichtswerk de helpende hand wil bieden wanneer men zich wil oriënteren op een bepaald onderwerp dat *verantwoording* behoeft. Nodig, omdat *verantwoording* een plicht is wanneer er vragen gesteld worden over de inhoud van het christelijk geloof. Zeker wanneer steeds weer blijkt dat karikaturen uit de weg geruimd dienen te worden en christenen zelf niet altijd weten hoe en wat te antwoorden op vragen van buitenaf of binnenuit. De titel luidt daarom niet zonder reden: *Verantwoord geloof*. Een korte toelichting kan duidelijk maken aan wie we verantwoording afleggen (beoogde lezerspubliek), waarover we ons verantwoorden (zowel de geloofsacte als de geloofsinhoud) en waarom we ons verantwoorden (onze motivatie).

We willen verantwoording afleggen aan ieder die geïnteresseerd is in wat christenen geloven, hoe ze geloven en waarom ze dat niet kunnen laten. Het kan een persoonlijke interesse zijn, maar wellicht ook beroepsmatig (als werkgever die christenen in dienst heeft of als journalist die eerst onderzoek doet voordat hij gaat schrijven). Maar ook 'naar binnen toe' wordt aangetoond hoe je op een redelijke manier kunt laten zien dat we geen sprookjes geloven. Ook binnen christelijke gemeenschappen wordt nog al te veel de gedachte gevoed dat 'geloven' en 'weten' twee gescheiden werelden zijn. In het eerste deel van dit handboek wordt daarom aandacht gegeven aan zaken als: wat is weten en wat is kennis, hoe komen we tot kennis en hoe functioneren daarbij bepaalde bronnen (in ons geval de Bijbel, christelijke traditie). Daarnaast wordt aandacht gegeven aan de redenen om te geloven en verantwoording daarvan te geven. Het is bijvoorbeeld niet onlogisch om in God te geloven. Het uitgangspunt van een atheïst of agnost is niet aanmerkelijker dan dat van een theïst. We zijn niet de eerste christenen die rekenschap geven van hun geloof. Daarom is het nuttig om kennis te nemen van enkele hoofdlijnen uit de geschiedenis. Dit gebeurt in deel II. Juist zo kan blijken dat bij wat we verantwoorden en hoe we rekenschap afleggen het forum ten overstaan waarvan dat gebeurt medebepalend is. Zo is het forum van de Areopagus uit Handelingen 17 een ander 'marktplein' dan waarmee bijvoorbeeld de orthodoxie van de 17^e eeuw te maken had en is er voldoen-

de reden om nader aan te duiden waar het in de hedendaagse apologetiek op aankomt. Verder wordt het forum uitvoerig in beeld gebracht in deel IV. Met wie willen we het gesprek aangaan? Het zijn onze medelanders die we tegenkomen in denkpatronen en met veronderstellingen die ontleend zijn aan bepaalde wetenschapsopvattingen, filosofische stromingen of andere religies. We menen dat we zoveel mogelijk proberen recht te doen aan ‘andersdenkenden’ en we willen met hen het gesprek aangaan over hun eigen veronderstellingen.

Waarover leggen we dan verantwoording af en hoe doen we dat? Het is interessant te zien hoe allerlei ‘scholen’ zich in de loop van de eeuwen geprofileerd hebben. In deel III komen deze ‘scholen’ in beeld. De verschillende methoden van verantwoording hangen onder andere samen met de visie op de verhouding geloof en rede, de relatie openbaring en ervaring en het wereldbeeld waarin men denkt, speciaal de visie op de mens. Na een bespreking van deze methoden wordt een voorstel gedaan waarin een pleidooi te lezen is voor een complementaire benadering, waarin uit de verschillende methoden die elementen een plek krijgen die ook vandaag een wezenlijke bijdrage kunnen vormen op het forum in de maatschappij van de 21^e eeuw. Iedere methode zal blijken een hol vat te zijn wanneer het leven weerspreekt wat de leer zegt. Daarom ook nadrukkelijk aandacht voor de orthopraxie.

Naast de vraag hoe we verantwoording afleggen, beslaat uiteraard het antwoord op de vraag waarover we verantwoording afleggen het grootste deel van dit handboek. In deel V komen de belangrijkste ‘hete hangijzers’ aan de orde. Die vragen leven niet alleen buiten de christelijke gemeenschappen. Het zijn wel de vragen die niet zelden als struikelblok worden benoemd om te geloven in het bestaan van God. Het zijn ook vragen die jongeren en ouderen stellen wanneer ze wel een plek hebben of hadden in een christelijk gezin. Dat geldt de aloude vraag waar het kwaad vandaan komt (*unde malum?*) evenals de vragen rond schepping en evolutie. Al wijst men evolutie af, dan kan men nochtans vanuit een wetenschappelijk model meedenken met de idee dat de ‘oerknal’ vanuit een apologetisch perspectief iets kan verantwoorden van het ‘in den beginne’, terwijl Genesis 1 met deze openingszin ons meeneemt naar de daden van onze Schepper, die vanuit Gods openbaring tot ons komen. Een bijbelse grondlijn is dat uiteindelijk onze afkomst komt te staan in het licht van de toekomst. Beide – afkomst en toekomst - zijn in wezen bepaald door de Persoon in Wie God Zichzelf op unieke en exclusieve wijze getoond heeft, Jezus Christus. Onze verhouding tot Hem blijkt beslissend te zijn. Hij was er bij toen hemel en aarde werden geschapen (Johannes 1, Kolossenzen 1, Hebreeën 1), is ‘de Weg’ waarin de Vader tot deze wereld gekomen is en de eeuwige toekomst van de nieuwe hemel en de nieuwe aarde geopend.

Waarom we ons willen verantwoorden? In de eerste plaats omdat het een opdracht is:

‘Maar heilig God, de Heere, in uw hart; en wees altijd bereid tot verantwoording aan een ieder die u rekenschap afeist van de hoop die in u is, met zachtmoedigheid en eerbied.’ (1 Petrus 3:15, HSV).

Vervolgens ook, omdat we er diep van overtuigd zijn dat de inhoud van het christelijk geloof werkelijke levensvervulling en levensvreugde geeft, levens- en stervenstroost biedt en de relatie met onze Schepper onopgeefbaar is. Peiling van de diepste nood in deze wereld is weliswaar zo pijnlijk als de diagnose van ‘ongeneeslijk’. Het aanwijzen van de Arts die ingrijpt op zodanige wijze dat straks geen spoor van ellende meer over is, is een grote vreugde.

Het is ons een vreugde geweest om vanuit verschillende christelijke achtergronden samen te werken in dit project. Wij hopen vurig ‘tot uw dienst’.

I
VOORVRAGEN

1 Kennis en waarheid

Gert van den Brink

Dit hoofdstuk bevat vier paragrafen. In de eerste paragraaf komt de lastige relatie tussen externe *world* en interne *mind* ter sprake en de grote rol van taal daarin. In de tweede en derde paragraaf worden de begrippen waarheid en kennis besproken. Ten slotte komt het belang van waarheids- en kennisclaims voor de apologetiek ter sprake.

Mind and world

Wij bewegen ons door het leven met de basale veronderstelling dat wij kennis hebben van de externe werkelijkheid. Ik ga ervan uit dat er dingen bestaan buiten mijzelf. Ik zie bomen, huizen, mensen, bergen. Ik stoot mijn teen tegen de stoelpoot. De meeste mensen denken daar niet verder over na. Zij hanteren het naïef realisme: de eenvoudige acceptatie dat er een externe werkelijkheid is waarin wij ook kennis hebben van die werkelijkheid. Gedegen filosofische argumenten hebben zij echter voor deze beweringen niet. Wie wel op zoek gaat naar een onderbouwing van het realisme, stuit al gauw op lastige obstakels. Het blijkt bijvoorbeeld buitengewoon moeilijk om aan te tonen dat er meer is dan alleen mijn eigen geest. Misschien bestaat er buiten mijn eigen geest wel helemaal niets: het zogenoemde solipsisme. Of misschien is er wel een boosaardige demon die mij voortdurend onjuiste overtuigingen bezorgt over hoe de werkelijkheid in elkaar zou steken.¹ Misschien ben ik wel 'a brain in a vat', en is er een wetenschapper die mijn hersenen dusdanig beïnvloedt dat ik weliswaar denk te wandelen in de bergen van Zwitserland, terwijl in werkelijkheid mijn gemanipuleerde hoofd zich in een laboratorium bevindt.²

Laten we echter deze radicaal-sceptische gedachten vooralsnog terzijde leggen, en ervan uitgaan dat er buiten mijn eigen denken ook werkelijk dingen bestaan. Hoe zit het dan met de relatie tussen die wereld en mijn geest, tussen *mind and world*?³ Kunnen wij wel werkelijk weten hoe de werkelijkheid in elkaar zit? Is de kloof tussen extern en intern niet onoverbrugbaar? Wie of wat garandeert dat er een grote mate van correspondentie en overeenkomst bestaat? Dergelijke vragen betreffen niet de ontologie of zijnsleer (zoals wel in het solipsisme), maar de epistemologie (kennisleer). Gesteld dat er een externe werkelijkheid is, kunnen wij dan ook *kennis* van die werkelijkheid

1 René Descartes, *Oeuvres de Descartes*, 2nd ed. (Paris: J. Vrin, 1964), VII:23-24. Engelse vertaling in René Descartes, *Key Philosophical Writings* (Ware: Wordsworth Editions, 1997), 138-139.

2 Het gedachte-experiment van 'brains in a vat' is voor het eerst naar voren gebracht door Hilary Putnam, *Reason, Truth and History* (Cambridge: Cambridge University Press 1981), 1-21.

3 John McDowell, *Mind and World* (Harvard: Harvard University Press, 1994).

Inhoud

Verantwoording 5
Henk Bakker, Maarten Kater en Wim van Vlastuin

I VOORVRAGEN

1 Kennis en waarheid 11
Gert van den Brink

2 De Schrift als basis: openbaring als kennisbron? 23
Gert van den Brink

3 Geloof en rede 34
Maarten Kater

4 Apologetisch instrumentarium – argumentatieleer 49
Maarten Kater

5 Is geloof in God verantwoord? 63
Rik Peels

II HISTORISCH DEEL

6 Apologetiek in Handelingen 17 73
John van Eck

7 ‘Altijd bereid tot verantwoording’: vroegchristelijke apologie op de grens 80
Henk Bakker

8 Apologetiek in de middeleeuwen 91
Harm Goris

9 De grondslagen van de gereformeerde elenctische theologie in de zeventiende eeuw 100
Willem van Asselt

10 Blaise Pascal (1623-1662) 114
Pieter de Vries

11 C.S. Lewis (1898-1963) 122

Maarten Kater

12 Apologetiek in de neocalvinistische traditie 129

Jan van der Stoep

13 Hedendaagse apologetiek 137

Rik Peels

III METHODISCH DEEL

14 Inleiding 151

Wim van Vlastuin

15 Orthopraxe apologetiek 158

Wim van Vlastuin

16 Klassieke apologetiek 178

Wim van Vlastuin

17 Evidentialistische apologetiek 197

Wim van Vlastuin

18 Presuppositionalisme 219

Wim van Vlastuin

19 Fideïstische apologetiek 234

Wim van Vlastuin

20 Complementaire apologetiek 247

Wim van Vlastuin

IV CONFRONTEREND DEEL

21 Empiricisme 269

Gert van den Brink

22 Neuroreductionisme en neurotheologie 277

André Aleman

23 Apologetiek ten opzichte van het ‘agnosme’ 286

Willem Maarten Dekker

24 Relativisme en ietsisme 303*Marcel Sarot***25 Atheïsme in de praktijk 312***Rik Peels***26 Uitdagingen en mogelijkheden voor een intercultureel apologetisch gesprek 326***Benno van den Toren***27 Christelijke apologetiek in de context van de islam 339***Bernhard Reitsma***28 Jezus Christus en wegen van verlossing in oosterse religies 348***Robert Doornenbal***29 Neoheidendom 358***Robert Doornenbal***V PRAKTISCH DEEL****30 Het bestaan van God 371***Gijsbert van den Brink***31 Geloven na de Big Bang 383***Jan van Bemmelen***32 Evolutie, atheïsme en het christelijk geloof 403***Pieter Bouma***33 Het karakter van Gods schepping in Genesis 1-3 435***Mart-Jan Paul***34 God en het kwaad 443***Wim van Vlastuin***35 Onze eeuwige bestemming: hemel of hel 458***Maarten Kater***36 De opstanding 469***Antoon Vos*

37 Het wonder 480

Antoon Vos

38 De exclusiviteit van het christelijk geloof 491

Maarten Kater

Epiloog 503

Zaakregister 504

Naamregister 519

Auteurs 521